

NIEPOKORNE I NIEZALEŻNE HARCERSTWO (1980-1989)

Wojciech Hausner

Wydarzenia 1956 roku w Polsce stworzyły możliwość upomnienia się o harcerstwo. Pozornie powrócono do tradycyjnego harcerstwa. Pojawiły się drużyny, sztandary, mundur, a przede wszystkim Krzyż Harcerski. Ale równocześnie została przegrana walka o reaktywowanie ZHP, a Zjazd Łódzki dokonał przekształcenia Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej w nowy ZHP.

Uznano nadrzędność socjalizmu w wychowaniu (a za tym również PZPR). ZHP przestał być organizacją, w której ideowym fundamentem była trwająca od początku istnienia ruchu służba Bogu, Polsce i bliźnim. Od połowy lat 60. tych dominująca w działaniach władz ZHP stała się formuła wychowania politycznego sterowanego przez PZPR. Odcięto się od przedwojennej tradycji harcerstwa. Usunięto z codziennej pracy drużyny wychowanie religijne.

Instruktorzy, którzy odtwarzali 45-letnią nieraz tradycję drużyn sprawili, że harcerstwo mogło trwać nadal w milczącym oporze. Specyfika działania sprawiła, że w latach 60. tych i 70. tych, mimo pozornej jedności na zewnątrz, nastąpiło wewnętrzne rozbitcie ZHP. Co innego deklarowały i realizowały władze Związku, nawet do szczebla hufców, a co innego część wiernych tradycyjnym ideałom służby Bogu, Polsce i bliźnim środowisk harcerskich. Ciągłość pracy drużyn, następstwo pokoleń instruktorskich i duży krytycyzm w ocenie sytuacji kraju robiły swoje. Na przetrwanie ruchu harcerskiego wpłynęła także atmosfera i harcerska tradycja domów rodzinnych instruktorów, samokształcenie oparte o domowe biblioteki pełne dawnej harcerskiej literatury, pamięć o dokonaniach lat 1956-1958, kontakty osobiste z harcerstwem na obczyźnie, kontakty z seniorami, udział w niezależnych inicjatywach społecznych, a także fakt przyjmowania patronów z kręgów Szarych Szeregów.

Kiedy w latach 70. tych w ZHP oficjalnie wprowadzono program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej i zmierzano do 3 milionów członków to w drużynach Warszawy, Krakowa, Łodzi, Gdańska, Poznania, Zakopanego, Lublina i wielu innych wychowywali się „harcerze niepokorni”. Na takich podstawach już w latach 60. tych rodziły się enklawy, które czekają dopiero na opisanie. Wymienione niżej przykłady to zaledwie kilka z całej masy rozmaitych inicjatyw:

- „Gromada Włoczęgów” warszawskiej Czarnej Jedyńki – najpierw klub dyskusyjny krytycznie oceniający rzeczywistość, a potem inicjujący w roku 1976 pomoc dla robotników Radomia i Ursusa;
- Drużyny i szczyty m.in. Krakowa i Poznania,

które bojkotowały program HSPS realizując w praktyce zasady harcerstwa niepodległej II Rzeczypospolitej, utrzymując odrębne drużyny męskie i żeńskie;

Lilijka Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej

- Lubelski szczepek „Zawisza”, który od połowy lat 70. tych powrócił do tradycyjnej rotacji Przyrzeczenia Harcerskiego w sposób otwarty, dokonał podziału na strukturę męską i żeńską, a w roku 1979 nawiązał kontakty z opozycją;

Zlot harcerzy podczas 70-lecia w Krakowie

- Warszawskie środowiska m.in. 22 WDH, 23 WDH, 208 WDH, które podjęły wysiłki zmierzające do wspólnego występowania w obronie zagrożonych wartości harcerstwa, a także spotykały się z innymi na Rajdzie „Arsenał” poświęconemu pamięci o harcerzach Szarych Szeregów;
- Krąg „Czarnego Dębu” chroniący ideę służby Bogu, Polsce i bliźnim, poddany obserwacji SB i próbom rozbitcia.

Takie działania wprowadziły harcerstwo w sierpień 1980 roku i pozwoliły na utworzenie Porozumienia Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM); harcerskiej „Solidarności” jak określono KIHAM w latach 90. tych. We wrześniu i październiku powstały pierwsze Kręgi. W programie KIHAM pojawiły się wobec władz ZHP żądania powrotu do tradycyjnego harcerstwa. VII Zjazd ZHP w marcu 1981 roku zawiódł oczekiwania środowisk kihamowskich. W kwietniu lubelski Krąg „Zawisza” wystąpił z ZHP zapoczątkowując tworzenie Niezależnego Ruchu Harcerskiego (NRH), którego rozwój przerwał wprowadzenie stanu wojennego. Pojawiły się również inne grupy harcerskie podejmujące próby pracy poza ZHP. Gorąca jesień 1981 roku to w harcerstwie Jubileuszowy Złot na krakowskich Błoniach, złot zastępów zorganizowany z inicjatywy KIHAM dla około 6000 uczestników. Zjazd „Solidarności” przyjął uchwałę popierającą NRHW, a harcerze i harcerki z KIHAM pełnili służbę na Zjeździe. Wraz z nadchodzącą zimą Rada Porozumienia KIHAM ogłosiła Pogotowie Zimowe Harcerek i Harcerzy. Zaostrzył się spór o ideowy kształt harcerstwa. KIHAM zaproponował powrót do tradycyjnej treści Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego, a także wezwał instruktorów nie przestrzegających Prawa Harcerskiego o opuszczenie ZHP. Postawa władz ZHP skłoniła KIHAM do podjęcia prac nad stworzeniem samo-

dzielnej organizacji. Stan wojenny zatrzymał te procesy.

Po wprowadzeniu stanu wojennego i samorozwiązaniu w roku 1982 KIHAM środowiska z nim związane zaczęły poszukiwać nowej formuły dla przetrwania autentycznego ruchu harcerskiego. Zdecydowano, aby w oparciu o największe środowiska instruktorskie, stworzyć niejawną strukturę wewnątrz ZHP, zdolną do szeroko zakrojonych działań wychowawczych i programowych. Działania, które miały neutralizować wpływy komunistycznego wychowania i realizującej je w ZHP kadry. W roku 1983, po przeprowadzeniu pierwszej „Białej Służby” (BS) podczas pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II sztaby BS przekształcono w lokalne kierownictwa tzw. Ruchu Harcerskiego. Jesienią 1988 roku zapadła decyzja o ujawnieniu Ruchu wewnątrz ZHP, przekształceniu go w organizację instruktorów i przyjęciu nazwy Ruch Harcerski Rzeczypospolitej (RHR). Niestety w tym czasie

ujawniły się różnice dotyczące przyszłości: część RHR zmierzała do reaktywowania ZHP w oparciu o statut z roku 1936, a część do budowy nowej organizacji. Ta różnica koncepcji przyniosła wiosną 1989 powstanie dwóch organizacji – Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej i ZHP (rok założenia 1918) – które w 1992 roku połączyły się we wspólnym ZHR.

RHR działał na kilku płaszczyznach tworząc warunki do tego, aby przy zaistnieniu sprzyjających okoliczności można było upomnieć się o tradycyjny ZHP. Dla społeczeństwa dostrzegalne były jedynie duże imprezy, które były formą integrowania środowisk harcerskich, z punktu widzenia wychowawczego uczyły bezinteresownej służby i kształtowały aktywne postawy wobec tradycji narodowej. Taki wymiar miała m.in. „Biała Służba” podczas dwóch pielgrzymek Jana Pawła II do Polski (1983, 1987), pielgrzymki do Częstochowy (od 1981), harcerska służba podczas pogrzebu mjr. Jana Piwnika „Ponurego” (1988). To tylko kilka przykładów działań organizowanych przez RHR, w opozycji do władz ówczesnego ZHP.

Ideową podstawą pracy drużyn i środowisk związanych z RHR było Przrzeczenie Harcerskie podkreślające służbę Bogu, Polsce i bliźnim, a także opracowana na potrzeby harcerzy i instruktorów deklaracja ideowa „Drogowskazy”, której realizacja musiała włączyć harcerstwo do budowy demokratycznego i niepodległego Państwa Polskiego.

Niebagatelne znaczenie miało podjęcie spraw wychowania religijnego. Cała harcerska Polska pokryła się w latach 1982-1989 siecią Duszpasterstw Harcerki i Harcerzy, kapelani pojawili się masowo na obozach i zbiórkach drużyn, a harcerzy instruktorzy zawędrowali w swoich pielgrzymkach do Ojca Świętego – do Rzymu oraz do Lourdes i Fatimy. W roku 1985 wraz z powołaniem Krajowego Duszpasterstwa z ks. Bpem Kazimierzem Górnym, zaczęto wydawać pismo „Czuwajmy”.

Nie można zapomnieć również o nawiązaniu kontaktów z ZHP poza granicami Kraju, których owocem stał się udział Krajowej Drużyny Złotej i delegacji drużyn niezależnych w IV Światowym Zlocie Harcerstwa w Rising Sun, w USA (1988). Było to wydarzenie bez precedensu w historii harcerstwa na obczyźnie i ru-

chu harcerskiego w Kraju.

Te wszystkie działania spotykały się z negatywną reakcją władz ZHP. Wyrzucano instruktorów z organizacji, rozwiązywano drużyny, a nawet całe środowiska (np. Hufiec Trzebinia, 1984), publikowano w prasie artykuły negujące potrzebę wychowania religijnego, blokowano wszelkie informacje o wewnętrznych problemach harcerstwa, a także tworzone system penetracji harcerstwa przez SB.

Obok RHR działały środowiska harcerstwa niezależnego, drużyny działające poza ZHP. W roku 1985 w Koninie powstała Polska Organizacja Harcerska (POH). Od początku 1982 roku ze środowisk NRH wyrastała harcerska służba liturgiczna, ruch zawiszaków i przewodniczek, z których w roku 1989 powstało Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. We wspomnianej Trzebinie harcerze utworzyli

Pogrzeb majora Piwnika ps Ponury, czerwiec 1988 r.

Apostolską Grupę „Betania”. Działały również drużyny harcerskie w oparciu o parafie. W roku 1988 pojawił się Związek Drużyn Rzeczypospolitej w Kotlinie Kłodzkiej, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej na Wybrzeżu, bractwa skautowe. Jesienią tego roku utworzono Ogólnopolskie Porozumienie Harcerskich Organizacji i Środków Niezależnych.

W grudniu 1988 roku do tworzącego się wtedy Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie skierowane zostało oświadczenie podpisane przez Przewodniczącego i Naczelnika RHR wyrażające akces harcerstwa i jego struktur niezależnych do prac Komitetu. Oczywiście akces ten dotyczył przede wszystkim spraw młodzieży i wychowania. Stąd sprawa harcerstwa była poruszona przy podstoliku młodzieżowym podczas obrad „okrągłego stołu”, a reprezentujący PZPR Leszek Miller mógł powiedzieć, że „harcerstwa Partia nie odda”.

W czerwcu 1989 roku zostało wydane oświadczenie o zakończeniu działalności Ruchu Harcerskiego Rzeczypospolitej, a zmiany w ustawie o stowarzyszeniach pozwoliły w roku 1990 na rejestrację ZHR, ZHP (r.z.1918), SHK „Zawisza” i innych organizacji harcerskich działających poza ZHP. ■

